

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД „ГЕНІУС”

90202 Україна, м. Берегово, пл. Кошута
№6, А/с: 33. тел./факс
(8-031-41)2-34-62, тел.: 4-29-68
[✉ agora@kmf.uz.ua](mailto:agora@kmf.uz.ua)

**„GENIUS” JÓTÉKONYSÁGI
ALAPÍTVÁNY**

90202 Ukrajna, Beregszász, Kossuth
tér 6, Pf.33. tel./fax (00-380-3141)2-
34-62, tel.: 4-29-68

Az aknaszlatinai bányászmesék–bányászmondák a régmúlt emlékei

**Készítette:
Strempel Vanessza**

Ungvár –2023

VÁZLAT

BEVEZETÉS.....	
1. A KÉRDÉSSSEL KAPCSOLATOS SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE....	
2. A BÁNYÁSZATTAL KAPCSOLATOS FOLKLÓRMŰFAJOK AKNASZLATINÁN.....	
2.1. Segítő bányaszellemű mondák.....	
2.2. Ártó, büntető szellemű mondák.....	
2.3. Segítő, ártó, büntető bányaszellemű mondák.....	
2.4. Mondák a bányaszellemnek hit állatokról.....	
BEFEJEZÉS.....	
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE.....	

BEVEZETÉS

A nemzeti kisebbségek megmaradása, a nemzeti identitás megőrzése szempontjából meghatározó, hogy a kulturális átörökítés megvalósul-e. A hagyományörzés rendszeres és tudatos beépítése az életünkbe a szülőföldünk iránti szeretetet erősíti bennünk. Része lehet nem csak ünnepeinknek, de hétköznapijainknak is. A néprajz a kultúra tudománya, ideologikus volta, egyben gyakorlati orientáltsága révén az élethez szükséges praktikus ismeretek tárháza. Ez az elv volt mozgatórugója elgondolásunknak, mely meghozta az elhatározást, hogy bányászmeséket-bányászmondákat gyűjtsünk egy olyan településen, melyen a sóbányászat ősidőktől hagyományos "mesterségnek számít".

A bányászat évszázados hagyománya múltbéli maradvány, mely Aknaszlatina bányászfolklórjában máig fellelhető. A bányászattal kapcsolatos munkafolyamatok felkutatásakor világossá vált, hogy az adatközlők számtalan történetet, mesét, mondát ismernek, melyek az aknaszlatinai bányászélettel kapcsolatosak, helyi sajátosságokat hordoznak magukban. A kárpát-medencei folklórhagyományokat a helyi lakosságból kikerült bányászok átvették, beépítették a saját elemeik közé. Az évszázadokon át fennmaradó bányászattal kapcsolatos mondák műfaji és tematikai változatosságát a betelepült vájárok is színesítették az általuk megőrzött hagyományokkal. Továbbadva a hagyomány útján öröklődő értékeket, melyben a bányászat és a kisebbség folklórja keveredett egymással az évszázadok során.

Bányáskolónián felnőve, az ember betekintést nyer a régi időkbe, ezzel is erősítve a sóvágók folklórhagyományait. Gyakran hall a több generáción keresztül átívelő, feledésbe nem merülő bányaszellemekről szóló mondákról, melyek egy kisebb-nagyobb nyelvi közösség életének bemutatására alkalmasak. Ezen alkotások egy olyan szemszögből világítják meg a bányászéletet, melyet a

bányászok speciális munkakörülménye határoz meg. Sajátos elzártáguk a különleges szakmájukból kifolyólag a folklórműfajok terén is eltérő képet alkot. Ezáltal a község folklóranyaga korántsem mondható általánosnak, annak ellenére, hogy több generációs népi hagyományról van szó.

A föld méhében ősidők óta foglalkozó sóvágók néphagyománya széles skálát ölel fel, mely nemcsak a múlt megőrzése szempontjából fontos, segítenek, hogy összetartsák a közösséget. Átaluk ismerjük meg a múltat, és betekintést nyerünk elődeink mindennapjaiba.

A téma aktualitása. Annak ellenére, hogy Aknaszlatina hagyományőrző község, a környező népek által gyakorolt hatásnak köszönhetően hagyományaiban megfigyelhető a változás. Így a régi bányászati hagyomány már csak elődeink emlékezetében van jelen. Fontos feladat, hogy utódainknak át tudjuk adni nemzetünk, azon belül pedig közvetlen környezetünk mondagyűjteményének sokaságát, hogy azok tovább fennmaradjanak a felnövekvő nemzedék örökségeként

Célom, körültekintően összegyűjteni az aknaszlatinai bányászok által megőrzött, esetlegesen feljegyzett népi meséket, mondákat, hiszen műfajukban és tematikájukban nagyon szerteágazóak. Elsősorban fókuszálok a településen ismert bányászközpontú mondákra, melyek messze túlterjednek a természetfeletti lények hiedelemkörén. Továbbá bemutatni az eddig feltárt hiedelemszövegek alapján a bányaszellemekre vonatkozó sajátosságokat. Ezzel is jobban ráirányítva a figyelmet a község folklórára, egyben a szájhagyomány útján történő örökségek fontosságára. A feltárt hiedelemszövegek alapján a bányaszellemekre vonatkozó sajátosságokat ismertetni. Ezzel is jobban ráirányítva a figyelmet a község folklórára, egyben a szájhagyomány útján történő örökségek fontosságára.

Az anyaggyűjtés módszere: empirikus közvetlen beszélgetés módszerével gyűjtöttem az anyagot a técsői járási Aknaszlatinán. Az adatközlők felé nyitott kérdéseket irányítottam, mely során az elhangzott információkat lejegyeztem. Idősebb korosztályból válogattam adatközlőimet, hogy részletesen tudjam

vizsgálni a témát. Szülőfalum hagyományait, szokásait jól ismerem, s ezeket a kutatásom során előtérbe helyeztem.

A kutatópont története: Aknaszlatina (uk.*Солотвино*, ro. *Ocna Slatina*) Kárpát-medence egy igen érdekes, figyelemre méltó ukrán–ruszin–magyar–román községe. Legelső sorban sóbányáiról nevezetes. A Tisza mentén, az ukrán–román határ térségében terül el, 25 km-re Técsőtől, a járási központtól. Faluszlatina tartozik hozzá. A Tisza túlsópartján Romániában, Aknaszlatinával szemben Máramarossziget terül el [4, 251].

Lakossága: 8956 fő, ebből 24,5% magyar, 12% ukrán, többsége román nemzetiségű [21, 84].

Nevének magyarázata: Aknaszlatina neve évszázadok óta elválaszthatatlan a sótól. Így nem meglepő, hogy a község neve a magyar *akna* és a szláv *zalato* (arany) főnevek összetétele. Első írásos emlékek a település nevével kapcsolatban 1360 áprilisában jelentek meg Nagy Lajos király rendeletében, melyben megemlíti *Zalatinát*, a Máramaros vármegyéről szóló rendeletében pedig a *Zlatidna* nevet használta. Az írásos emlék mellett, rengeteg hiedelem keringett, az 1405-től különböző iratokban többször megjelent Szlatinai Kenéz nevével kapcsolatban, hisz úgy tekintették, hogy a község róla kapta a nevét. Azonban Mihályi János Máramarosi diplomák a XIV–XV. századból című könyvében azt írta, hogy *Szlatina* ószlovén nyelven sósvizet vagy sósforrást jelent, és valójában innen ered a község neve [20, 49].

Története: Aknaszlatina nagyközség történetének kezdete a római birodalom korába nyúlik vissza. Akkori élénk kereskedelméről tanúskodnak az itt talált római pénzérmék. Wenczel Gusztáv Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez című, 1857-ben megjelent könyvében megjegyezte, hogy a máramarosi sóaknák eredete igen régi időkre visszavezet, s már a XIII. század közepe táján virágoztak. A XIII. század végére Aknaszlatina területén kialakult a sóbányászat. Szlatinafalu alapítása a 14. századra tehető, ahová királyi rendelettel, szervezeten telepítették be a szláv népességet [30, 159]. A XVIII. század elején a sóbányászok közül jó néhányan Iván Pintye betyár, népfölkelő mozgalma mellé álltak, és a kurucokhoz

csatlakozva, ebben az évben elfoglalták Aknaszlatinát. A Rákóczi szabadságharc leverése után az osztrákok kegyetlenül megsarcolták a szlatinaiakat, a bányát közvetlenül a császári udvar fönnhatósága alá rendelték, és ennek hatására egymás után nyitották meg az újabb és újabb sóbányákat, ezzel is az ipari méretű sóbányászat kezdetét megalapozva [4, 252].

A szovjet időkben jelentősen növelték a kitermelést a bányákban. A Szovjetunió felbomlását követő gazdasági válság a bányát sem kerülte el, a termelése jelentősen visszaesett. A csehszlovák évtizedek, valamint a néhány évig tartó magyar világ után 1944-ben Kárpátalja már szovjet felségterület volt. 1947-ben egyesítik a többnyire még mindig magyar nemzetiségű Aknaszlatinát és a főként németek, románok és magyarok lakta Faluszlatinát, melynek következtében a nemzetiségi arányok végleg megváltoztak a településen. Ami sajnos magával hozta azt, hogy a község arculata az évek során gyakran változott. Tudniillik, ahol a bányák épültek ott épült a község központja is. A bányák beszakadása folytán a környéken épült lakóházakon, középületeken, iskolákon, templomon, hivatali épületeken repedések keletkeztek, és így lebontásra kerültek. A lakókat áttelepítették, és új középületek épültek. Ezért is egyik érdekessége községünknek, hogy míg máshol felépített épületek évszázadokon keresztül megmaradnak, addig itt az utókornak a rég és közeli múltját csak a fényképeken, térképeken, rajzokon, festményeken mutathatjuk meg [15, 57].

Adatközlők

Adatközlőimet közvetlen környezetemből válogattam össze: közeli családtagok, szomszédok, rokonok, ismerősök tartoznak közéjük. Édesanyám tanácsára felkerestem a témában jártas és érdekelt idősebb generációt, hogy ismereteikből és történeteikből anyagot gyűjtve szemléltetni tudjam a sóvágók több évszázados hagyományát. Értelemszerűen ezektől a személyektől kaptam a témával kapcsolatos ismeretanyagom legnagyobb részét, mely elősegítette, hogy közelebbről megismerjem a helyi folklórműfajok sokszínűségét. Munkám során nem ütköztem akadályba, mindenki készséges és segítőkész volt. Minden adatközlő hozzájárult a személyes adatainak közléséhez, ezzel is gazdagítva eddigi ismeretanyagomat.

Név	Születési év	Végzettség	Foglalkozás	Vallás
Benedek Klára	1954	Szakiskola	Bányagépész	Római katolikus
Fehér Tibor	1948	11. osztály	Bányász	Római katolikus
Fonta Katalin	1949	11. osztály	Jeladó (szignalista)	Római katolikus
Gerber Gizella	1958	11. osztály	Bányagépész	Római katolikus
Gurka Olga	1950	Szakiskola	Bányagépész	Római katolikus
Jaros Veronika	1946	Szakiskola	Lőszerraktáros	Római katolikus
Kádár László	1951	Szakiskola	Sahtmester	Római katolikus
Kemény Mária	1957	11. osztály	Pakolói dolgozó	Római katolikus

Kondra Károly	1945	11. osztály	Bányász	Római katolikus
Körössy Sándor	1949	Egyetem	Sahtmester	Görögkatolikus
Kutassi Sándor	1947	11. osztály	Csille szállító	Római katolikus
Mokán Péter	1950	Egyetem	Robbantómester	Római katolikus
Moldován Béla	1950	Szakiskola	Villanyszerelő	Római katolikus
Munkácsi István	1957	Egyetem	Bányamérnök	Római katolikus
Pintér Károly	1943	Szakiskola	Bányagépész	Görög katolikus
Sroff Antal	1952	Egyetem	Bányamérnök	Római katolikus
Sztán Tibor	1953	11. osztály	Bányász	Római katolikus
Takár Erzsébet	1937	11. osztály	Pakolói dolgozó	Római katolikus
Trájszta Béla	1954	11. osztály	Jeladó (szignalista)	Görög katolikus
Vizáver Gizella	1954	Szakiskola	Lőszerraktáros	Római katolikus

1. A KÉRDÉssel KAPCSOLATOS SZAKIRODALOM BEMUTATÁSA

A folklóralkotások összegyűjtése nagy szakértelmet, s odafigyelést igényel. Fontos, hogy a kutató megfelelő tudással, elméleti ismerettel rendelkezzen az adott téma kutatási előzményeiről

A mondák szerteágazó műfaji és tematikai csoportosításánál nagy hasznát vettem Bihari Anna Magyar hiedelemmonda katalógus [2] című munkájának, melyben részletesen taglalja a mondák változatos műfaji kérdéseit. Bővebben kifejti, hogy Grimm-fivérek, akik az európai mondakutatás kezdeményezőinek nevezhetők, két csoportra osztották a mondákat, vagyis történelmi és helyi mondákra. Az első mondagyűjteményükben hiedelemmondákat is közöltek, azonban ezek széleskörű vizsgálata századunkban került csak az érdeklődés középpontjába. S voltaképpen a babonás történeteknek nevezett elbeszéléseket nevezték mondáknak, melyek mára szerteágazó képet alkotnak.

Bihari Anna a korábban kialakított csoportokat átdolgozta, módosította, így a bányaszellem, bányatörpe címszó alatt három csoportra osztotta fel a mondákat: 1. Bányászokat segítő, figyelmeztető bányaszellem; 2. Embereket büntető, megtréfáló bányatörpék; 3. Rosszindulatú bányaszellem, bányarém, melyekhez mondagyűjtéseket is csatolt.

Hála József és Landgraf Ildikó szerzőpáros Magyarországi bányászmondák [10] című tanulmányában a régi korokból fennmaradt szövegeket tárják az olvasó elé, amelyek a tanulmány alapját képezik. A kutatás sokszínűségét mutatja, hogy több szerző különböző jellegű és minőségű anyagát vették alapul. Ezzel arra vállalkozva, hogy tanulmányuk keretén belül széleskörű áttekintést adjanak az eddig feltárt bányászmondákról, és azokat tematikai és műfaji szempontból rendszerezék. A rendszerezésnél követve a magyar, illetve nemzetközi kategorizálási elveket, válogatást adnak az érintett műfaji és tematikai csoportok besorolásáról.

A bányászmondákat három nagyobb csoportra osztva, s azon belül külön alcsoportokra tagolva a bányaszellemek 6 csoportját különítették el: 1. Segítő bányaszellem; 2. Ártó, büntető bányaszellem; 3. Segítő és ártó, büntető bányaszellem; 4. Bányaszellemnek hitt állatok; 5. Ijesztgetés bányaszellemmel; 6. Egyéb történetek a bányaszellemről. Ezáltal sokszínű kategorizálást készítve a bányászmondákról és azok természetfeletti lényeiről.

Továbbá fontos információhoz jutottam Pócs Éva Hiedelemszövegek [24] című munkájában, mely párhuzamosan készült a Néphit–enciklopédia megírásával. A kötet leggazdagabb anyagát a hiedelemlények mondái alkotják. A szerző nem teljes szöveggyűjteményt ad közre, mivel csak a hiedelemlényekkel kapcsolatos kutatási kérdéseket akarja minél jobban prezentálni.

A bemutatott szöveganyagnak a tartalomjegyzékben megjelölt kategóriái nem jelentik a magyar néphit vagy egy feltételezett magyar mitológia koherens rendszerét, csak a szöveganyag egyfajta, a hiedelemvilág funkcionális csomópontjai mentén kialakított elrendezését. Ez többé-kevésbé a magyar néphit közlésének hagyományait is követi, amely szerint általában egy világkép, egy mitikus lények/hiedelemalakok és egy cselekvési rendszer (kultuszok, rítusok, mágia, varázslás) csoportot vagy réteget szoktak megkülönböztetni [24, 21]. Eme mondák alakjai nem alkotnak tiszta rendszert, mivel a hiedelemlények változó kontextusából kifolyólag különböző tulajdonsággal és alakkal jelenik meg más-más vidékeken, melyek különböző gyűjtésekben rajzolódnak ki.

A Magyar Néprajz VII. kötetében megjelent Népszokások, néphit, népi vallásosság [25] című tanulmányban Pócs Éva említést tesz arról, hogy az általunk ismert hiedelemalakok a német bányászok révén terjedtek el magyar területen. Kifejti, hogy a folklórgyűjtések tükrében kirajzolódik, hogy a természetfeletti lényekről szóló történetek elmesélése szokás volt, hiszen az ilyen közegekben elbeszél narratívumok voltak tárgyai a szájhagyománynak.

A különböző hiedelemlény jellemzése mellett, a bányaszellem hétféle elnevezését közli az olvasóval: bányapásztor, bányarémm, bányatorpe, bergmandli, pörtmandli, birgej és permonyík hiedelemlény variációkat. Egy–egy hiedelemlény

határait nehéz meghatározni, mivel számos variálódáson ment keresztül. Ennek eredményeként nem mindig állapítható meg, hogy rokon tulajdonsággal felruházott lényről van szó, vagy egy hiedelemlény helyi variánsáról. Több törpeszerű lény alakját és tulajdonságát írja le, de emellett említést tesz arról, hogy egyes helyeken óriás alakjában ismerik az adott lényt. Eme bányaszellemek nemcsak külsőleg változóak, hanem belsőleg is, hiszen pozitív lényeknek tűnnek, azonban a törvény ellen vétő bányászokat büntetéssel sújtják.

Az évfolyammunkámhoz történő anyaggyűjtés során sok hasznos információhoz jutottam Kovách Sándor Verejtékből fakadó sóvirágok [13] című munkájában. A bányászat iránti szeretete már gyermekkorában megmutatkozott az aknaszlatinai sóbányák történelmi múltja iránt. A gyermekkorában ősei által elmesélt rövid történeteket a sóbányákról lejegyezte. Sok érdekes mondának, hagyománynak volt hallgatója, amelyek mindig a sóbányászok nehéz életéről szóltak, és máig megmaradtak a község emlékezetében. Az általa gyűjtögetett gazdag szellemi hagyatékokhoz mondákat csatolt, és a bennük felbukkanó hiedelemlények alakját és tulajdonságait írta le. Megjegyzi, hogy a községben ismert bányaszellemek változatos képet alkotnak, mivel a német és román ajkú bányászok tovább színesítették a község mondahagyományait.

A hiedelemlények sajátos tulajdonsága megmutatkozik az évszázadok során feltárt helyi eredetű hiedelemmondákban, melyben a földalatti világ lényei általában pozitív viszonyban álltak az emberekkel. Voltaképpen számos történet szól a segítő bányaszellemekről, akik a bányák mélyén tartózkodtak, azonban fennhatóságuk uralkodóinak számított. Ennek eredményeként egy-egy bányaszellem együttesen segítő és ártó tulajdonsággal is rendelkezett.

Továbbá jelentős információhoz jutottam Popovics György helyi sóbányász 1951-ben kiadott A munka öröme (Egy sóbányász feljegyzései) [26] című munkájában, melyben saját tapasztalatait írta le fiatal bányásként. Tapasztalatlanul eleinte minden megragadta a figyelmét, és képzeletét tovább tarkította édesapja érdekes és borzalmas mondáival, melyek a helyi bányákban történtek. Munkájában kihangsúlyozza, hogy minden bányász különös magatartást

tanúsított a munkahelye iránt, mégis gyűlölték a bányákat, főleg az éjszakai műszakot. Ennek oka a felbukkanó bányaszellemek voltak, aki egy-egy alkalommal megzavarták a só termelést. Az aknaszlatinai bányászattal foglalkozó könyvében helyi vonatkozású adatokat közöl, melyben adatközlők saját élményeiket és tapasztalataikat osztották meg. Közülük sokan hittek a bányaszellemek létezésében, s mi sem bizonyítja jobban, mint a létezésükről lejegyzett történetek sokasága.

Az Ethnographia hasábján megjelent A bányarémről [28] szóló tanulmányában Versényi György a bányarémm osztályozását taglalja. Leírja, hogy minden nép hiedelemvilágában nagy szerepet játszanak a német néphagyományok. Ahány elbeszélés és monda, annyi oldalról mutatják be a bányaszellemek egész faját. Eme mondák alakjainak jelleme elmosódik annyira, hogy nevénél és alakjánál egyéb alig kivehető. Több helyen előfordulnak valódi törpék, de a legtöbb helyen csak a képzelet szüleményei. Ennek ellenére mindkét itt közölt, eddig ismeretlen és a szakma szempontjából eldugott helyen közzétett szövegcsokor helyszínen hallott elbeszélés(ek) alapján került feljegyzésre, tehát a valóságalapja nem vonható kétségbe [11, 78].

Némely hagyományban megmutatkozik, hogy szeretik a családi életet, azonban csak segítség fejében tudják a földi nőket magukhoz csalogatni. Azonban többségük magányos életet él a bányák legmélyén. Ami alakját és öltözetét illeti, több összehasonlítást végez, mely során a körmöczi, gölniczi és máramarosi bányaszellemet vizsgálja. Megállapítja, hogy a máramarosi bányapásztor hosszú bajuszú kis ember, bő gatyában, fején bányászsipkával vált ismerté.

Szendrey Zsigmond szintén az Ethnographia hasábjain A nép élő hitvilága [27] című tanulmányában fél oldalnyi terjedelemben foglalkozik a bányaszellem kérdésével, ő a bányarémm, bányapásztor, bányatörpe és birgej elnevezéseket sorolja fel, s megjegyzi, „Ismerik Erdélytől kezdve Szatmáron, Máramaroson, a felföldön és minden bányavidéken. Általában kistermetű emberke, Borzsönyben fejetlen törpe, de Veszprémben és Verespatakon óriás, a bucsumi pedig különböző állatalakban szokott megjelenni.” Szendrey a bányaszellemek jellemzése során

leírja, hogy ezek csoportosan, családosan is előfordulnak, sőt családi életet is élnek, feleségük van, gyerekeik vannak [14].

Jelentős segítség volt szakdolgozatom anyagainak rendezésénél Magyar Zoltán. A bányaszellem alakja az erdélyi folklórban [17] című tanulmánya, melyben leírja a bányászattal kapcsolatos hiedelemmondák jellegzetességeit. Illetve a környező településeken mai napig ismert narratív típusokról nem is beszélve.

Kifejti, hogy a sóövezet nevezetes települései, főleg a máramarosi bányász jellegű településeken változó képet alkotnak a hiedelemlények. S habár a bányaszellemről fennmaradt narratív hagyományköre folklórtradícióknak csak egy viszonylag szűk körű és jól körülhatárolható szegmense, tipológiailag kifejezetten változatos. Erre utal már maga a hiedelemlény elnevezése is, amely Erdélyben – a felföldi és dunántúli névváltozatoktól eltérően – többnyire magyar vagy magyar eredetű (bányatörpe, bányarémm, bányamanó, bányagnóm, bányapásztor, bányipásztor, banyaanya, kis ember, törpe prikulics) [19, 75].

Az elemzett szakirodalom csak egy csekély részét képezi a témakörrel foglalkozó irodalomnak.

2. AZ AKNASZLATINAI BÁNYÁSZMESÉK-BÁNYÁSZMONDÁK

A Kárpát-medence délnyugati részén elterülő bányászközség, mely jellegzetes, ám sok tekintetben unikális hagyománykörrel rendelkezik a 13. századig nyúlik vissza. A közösségen belül fennmaradt folklórhagyományok ismerete korántsem mondható általánosnak, hiszen több évszázados bányásznarratívákról beszélünk, melyek széleskörűen elhatárolódtak, ezáltal megalkotva a helyi hiedelemlények sajátos világát. „A bányászközségek meglehetősen zártak voltak, társadalmilag elkülönültek, körükben jellegzetes folklórjelenségek, hiedelmek, szokások alakultak ki” [10, 7]. A környező bányászközségek „szigetein” létrejött folklórhagyományok sok tekintetben hasonlóak, hiszen a bányászok által történetekké formálódó hagyományokat a helyi lakosságból kikerült magyar, cseh és román bányászok is átvették. Ezáltal megteremtve a bányászközpontú folklórműfajokat, melyeket jellegzetes munkakörülményük és életmódjuk határozott meg.

A bányásztelepülések, kivált a bányavárosok sokszínű és rétegzett társadalmat alkottak, melyeknek csak egy részét képezték a helyi bányákban dolgozó, a bányához kötődő munkások és tisztviselők, közvetve pedig a kitermelt ásványkincs feldolgozásában résztvevő helyi lakosok. Másrészt a bányászok körében, illetve a bányásztelepüléseken gyűjthető prózaepikai hagyományok is messze túlterjednek egy természetfeletti lényről szóló hiedelemkör folklórszövegein [10, 9].

A bányászok körében gyűjtött helyi történeteket sok esetben a mese és a monda határán állnak. „A mese költőibb, a monda történetibb: a mese csaknem önálló történet, a maga virágzásában és tökéletességében. A monda nem olyan sokszínű, de az a sajátsága, hogy valami ismerethez tapad, vagy valamely történelemből ismert névhez kapcsolódik” – idézi Dömötör Tekla Grimméktől [8, 259]. A Grimm testvérek ezzel hosszú ideig tartó hagyományt teremtettek a folklórkutatásban, ugyanis sok esetben a legújabb összefoglalások is követték ezt a módszert: a két műfajt egymáshoz viszonyítva határozták meg. „A mese elsősorban szórakoztatni, a monda pedig tanítani akar. A mese fikció, célja a

szórakoztatás, a monda igaz és hitelességre törekszik. A mese a cselekményre koncentrál, a monda a benne szereplő mondai alakokra” [10, 11]. A monda az evilágot és a túlvilágot két, egymástól élesen eltérő dimenziónak fogja fel, a mesében ez a szétválás nem olyan erőteljes, a mesében az e világ és a túlvilág könnyen összemosódik [32]. Jelentős különbség a két műfaj között a szereplő sorsában van, a mondai hős olykor elbukik a történet végén.

A két műfaj elkülönítésében olykor egy-egy jól meghatározható mesetípus elemeit lehet felfedezni a bányászmondákban. Hála és Landgraf mégis a mondákhoz sorolják a bányászepikát, mely leginkább tükrözi a helyi bányásközpontú folklórműfajok típusait. „A monda az európai néphagyomány jellegzetes műfaja: rövid elbeszélés, amely a nép történeti, földrajzi, természeti tudását foglalja kerek történetbe, és a történet elmondói, valamint hallgatói is igaznak hiszik azt. A megtörtént eseményből formál költői szöveget, tipikus történetet, mely megmagyarázza az érthetlent, ok-okozati összefüggésbe állítja a véletlent” [10, 8].

A nemzetközi műfajelméleti tanulmányok, a rendszerezés kérdését taglaló szakmunkák nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a fenti műfaji hierarchiában hol kapjanak helyet a bányászmondák. „Bányászmondák alatt – ahogy általában a magyar és a nemzetközi szakirodalom teszi – a bányászok, illetve bányásközösségek, bányásztelepülések lakóinak körében gyűjtött, szinte kivétel nélkül bányával, bányászattal és bányászokkal kapcsolatos mondákat értünk” [10, 10]. A bányásztörténetek műfajukban és tematikájukban nagyon szerteágazóak. Eredetüket tekintve is sokfélék.

A helyi bányásztörténeteket a hiedelemmondákon belül a természetfeletti lények csoportjába lehet besorolni, melyek szintén változatos képet alkotnak a bányásközpontú mondák alakjainak sokszínűségéről.

A bányászattal kapcsolatos folklórműfajok, azon belül mondák kutatását Aknaszlatinán Bihari Anna Magyar hiedelemmonda katalógus [2] és Hála József – Landgraf Ildikó Magyarországi bányászmondák [10] munkák alapján dolgozom fel.

2.1. Segítő bányaszellemű mondák

A bányászok a túlfűtött képzelet világában varázslatos lényekkel népesítették be környezetüket, legfőképpen a bányát. Életüknek legnevezetesebb eseményeit is a képzeletvilág varázslatos és babonás szokásaival fűzték egybe. A bányászok hiedelemvilágának központi alakja a bányák szelleme: a bányarémm, amelyet még bányatörpének, bányapásztornak, bányamanónak neveztek. E csodás lények fantáziából szőtt világa a bányamécses pislákoló, sárgás fényénél született meg.

Az élőknek hitt emberalakok már nem pusztán emberek, hanem természetfeletti lények. A nagy erejű és túlságosan magas termetű emberek már a legősibb idők óta mondaképző alakok. Az áthagyományozás lassan még nagyobbakká teszi őket, s tulajdonságaik is egyre emberfelettibbökké válnak [27, 263].

Sajátos tulajdonságuk megmutatkozik az évszázadok során feltárt helyi eredetű hiedelemmondákban, melyben a földalatti világ lényei általában pozitív viszonyban álltak az emberekkel. Voltaképpen számos történet szól a segítő bányaszellemekről, akik a bányák mélyén tartózkodtak, s fennhatóságuk uralkodóinak számított. Hatáskörüket a tátongó bányaúr sötétségében kiterjesztették, és a jótéteményt feltételekhez kötötték. A szegény, de becsületes bányásznak a munkában sokszor önzetlenül segített, de megesett olyan is, hogy ellenszolgáltatás fejében. Jó szándékú bányaszellem önzetlenségét mi sem bizonyítaná jobban, mint a következő monda:

Bányipásztor

Egyszer egy Szegény Pista nevezetű sóvágó, aki sok gyermekét igen nehezen tudta nevelni, éjjelenként lejárt a bányába dolgozni, hogy keresetét ezzel is növelje. Munkája közben lépteket hallott, föltekintett, s egy öreg, ősz hajú embert látott maga előtt egyszerű ruhában. A sóvágó majd szörnyethalt ijedtében. De az öreg,

ősz hajú Bányipásztor csendes hangon bátorítani kezdte a bányászt, hogy menjen haza, ne erőltesse magát annyira, majd ő elvégzi helyette a munkát. A sóvágó kételkedett ugyan, hogy az öreg jobban bírná a sóvágást nála, de azért engedett a kérésnek és hazament. Másnap reggel, amikor visszatért a vágatba, a munkahelyére egy nagy halom vágott sót talált ott. Az öreg, ősz hajú kis emberke csodálatos módon megszorította a vágott sót, hogy többé nem kellett neki éjjeli munkát folytatnia. – Trájszta Béla, 68 éves.

E csodás lények illúzió világában, ahol a földfeletti világ és a túlvilág könnyen összemosódott, az önzetlenség néha kifizetődött, hiszen a szellem kikötötte, hogy a fizetést felezzék meg. Ezt gyakran megnehezítette, hogy a végén maradt egy páratlan pénzdarab, amelynek elosztását különféle módon oldották meg (félbevágták, a bányaszellem vagy a becsületes bányász kapta meg stb.) A bányaszellem a segítség fejében gyakran kiflit, zsemlét, pálinkát stb. is kért, esetleg kikötötte azt is, hogy amíg ő dolgozik, a bányász nem nézhet hátra [10, 180].

Már a XVIII. században szokásos volt, mint erről egy jezsuita szerző, Csiba István tájékoztat, a bányákban élő törpéknek ételt és italt, kis cipőket odakészíteni a bánya bejáratához mintegy jóindulatuk megnyerése érdekében [7, 97].

Édesapám és nagyapám egész életüket sóbányászokként élték le. Többször is elmesélték, hogy ezek a bányarédek mindenütt ott vannak a bányában. Az igazat megvalva ők még életükben sohasem találkoztak velük, de az elődeik már érintkeztek velük. Nagyapám szavai szerint a dédnagyapám egyszer az akna legmélyén találkozott a bányarémmel, aki segítségért cserébe ennivalót és ruhát kért. – Kondra Károly, 77 éves.

A nép képzelete mindenütt törpékkel, bányaszellemekekkel népesítette be a vidéket, ahol élt. Ahány bányászközpontú monda született a környéken, annyi különböző oldalról mutatja be és ad biztos rajzot ennek a fajnak, mely a község hiedelemvilágában máig is él.

Ugyanakkor a bányászok szerint nem a tündérek és társaik mozgatják az eseményeket, hanem a bányarédek, a bányatörpék, a bányapásztorok, vagy ahogyan még nevezték – a bányamanók. Nagyon sokszor beleszóltak a bányászok

életébe, munkájába olyan formán, hogy megállították a bányavizek betörését, meggátolták az aknák bedőlését. – Moldován Béla, 72 éves.

A bányarédek a bányászok gazdag képzeletének szüleményei voltak, és a bányászok életéből fakadó mondák keletkezésének forrásai lettek. A régi időkben nem szerették az éjszakai munkát a bányában. Érthető, hiszen a bányamélység halálos csendjében a víz csepegése, a lecsöppenő víz hangjának visszaverődése, a tátongó bányaúr sötétsége, az egyedüllét és az apáról fiúra szálló mondák felcsigázták minden alkalommal a sok mindenre hajlamos képzeletet. Mindezekből a példákból kitűnik, hogy a bányásznép hitében a bányarédek, bányamanó jóhiszemű, szánakozó lelkű lény, aki a szegényt, az igazságtalanul elnyomott bányászt megsegíti, azonban az árulást, a hitegetést nem hagyja büntetlenül. A bánya szabályai ellen vétőket, az igazságtalan felügyelőket – mint tabumondák büntető lényei – bünteti a lámpa eloltásával, kövek hajigálásával, a bányák beomlásával. Elpusztult bányákról szóló mondák szerint a haragvó bányaszellem omlasztotta össze [29].

A jó szándékú bányaszellem mindig igyekezett megelőzni a bekövetkező bányaszerencsétlenségeket, különböző jeleket küldve figyelmeztetve az ott dolgozó sóvágókat. Kétségtelenül a bánya figyelmeztetésére hallgattak, hiszen elődjeik mondáit ismerve előfordult, hogy a sóvágók a felvigyázó parancsára a bányában maradtak. S mi sem példázza jobban önzetlen segítségét, mint a kiapadó bányalámpásról szóló bányászmonda:

A kiapadó bányalámpás

Egy alkalommal a Máramaros–szigettel határos Aknaszlatinán történt ez az eset. A Krisztina bánya mélyén egy folyosó elágazásnál letelepedtek a bányászok pihenni. Egyszerre csak a sötétség töltött be mindent, mert a légáramlat eloltotta a kardilámpát, mely fölöttük világított. Az egyik sóvágó félbehagyva az evést odalépett a sarok mögött lévő lámpához, hogy meggyújtsa. Kisebb méretű

sótömbre lépve próbálta elérni a lámpát, amikor lépések zajára lett figyelmes, és kisebb húzat hangja zavarta meg nyugalmát. Amikor oldalra nézet, több lépésnyire egy bányászt vélt felfedezni sisakkal a fején, egyik kezében lámpást tartva. Zsákutcából haladt a folyosó felé.

Megijedve tőle segítséget kért a többiektől:

- *Hahó, hahó bányászok ti is látjátok, amit én?*
- *Nem láttunk István egyebet, mint a pislákoló fényt a ködben – válaszolt az egyik sóvágó.*
- *Erről beszélek, hogy valamilyen bányász közeleg felénk a lámpással. Eredjünk utána, nézzük meg! – mondta a sötömbön álló sóvágó.*

Az alak csakhamar megfordult, egy oldalvágatba, utána mentek, de ő tovább haladt és mikor a kőhöz értek, akkor is látták tovább haladni, míg hirtelen nyoma veszett. A közönségesnek gondolt földi halandó egérutat nyert.

A bányászlámpa imbolygó fényénél komoly arccal álltak a bányászok, és érthetetlenül nézték mi is történhetett. Bölcs Ferkó bácsi néma bólogatás után így szólt:

- *Minden bányász tudja, hogy a bányák mélyén alacsony termetű bányaszellemek élnek. Viszont, ha megjelennek csak egyet jelentenek, hogy mentsük az életünket. – Fehér Tibor, 74 éves.*

A tárgyalt hagyománykörben a bányaszellem által megsegített, figyelmeztetett ember köteles hallgatni róla, és ha a tilalmat a figyelmeztetés ellenére is megszegi, a szerencséje elvesztésével, netán súlyosabb következményekkel is számolhat [18, 252].

A természetfeletti lény veszélyt jelző jelei nemcsak megjelenésével voltak lehetségesek, hanem sóhajtással, csengettyűszóval és fénnel, melynek köszönhetően a bányászok időben felértek a felszínre.

Nagyapám teljesen biztos volt abban, hogy a szellemek véletlenszerűen nem jelennek meg, valamit mondani akarnak. Azonban többször semmi nyoma sem volt annak, hogy ilyen tevékenységet folytatnak. – Fonta Katalin, 73 éves.

Megjelenésük is ritka esetnek számított a község mondáiból kifolyólag, hiszen alapból békés népnek tekintették a bányaszellemeket. A rejtekhelyükből előjövő rejtelmes alakokat előjelnek tartották, aki a fennhatósága alatt lévő bányát és munkásait büntette a megszegett szabályok miatt. Sok esetben a bányászok eszeveszett, túlzott sókitermelését és magaviseletét bosszulta meg.

Emlékszem a bányászok a műszak után sokszor összeültek beszélni, s elmesélni egymásnak hogyan telt az aznapi munka. Egy alkalommal az egyik bányász félve, de magyarázni kezdte, hogy furcsa alakot láttak a bányamécse mellett, s hirtelen kövek kezdtek esni a tárnába és a munkások fejére, ezért alig tudták elvégezni a munkát.

Amikor hasonló történik, legyen az jó vagy rossz dolog következik be, olyankor a munkások még a babonában is hinni tudnak. Olyan babonákban is, miszerint aki szellemről vagy látomásról beszélni mer, az rövid időn belül meg fog halni. – Fehér Tibor, 74 éves.

Több máramarosi sóbányász mesélte, hogy az előtte megjelent bányarém alig volt egy lábnyi lény, de óriási mécseszt tartott a kezében. Ha jó kedvében volt, mindig segítette őket, sőt előfordult, hogy előre jelezte a bekövetkezendő szerencsétlenséget. Beszélgetésük során megjósolta a bányászoknak jó vagy rossz jövőjüket, amiben ők mindig vakon hittek, mivel ezek a jóslatok mind valóra váltak [13, 70].

E néphitbéli alakok kifejlődésében kétségtelenül az álom játssza a főszerepet. Már maga az alvó szemlélése is azt a hitet kelti a primitív emberben, hogy valami, ami a testet élteti, kiszállott belőle. A halott azonban az álomban a halál után is megjelenik, de természetesen csak lélekmásában, hiszen a test elpusztulásáról már a primitív embernek is tudomása volt. A lélek tehát tovább él, s ez a hit lesz alapja a szellemvilág és a túlvilági élet kialakulásának, meg a későbbi halottkultusznak is [27, 257].

Természetes, hogy eme szellemlények és jelenségek a néphitben egyéni szerepet töltenek be, megfigyelve a lélek halál utáni formáját, funkcióját a

halottakból lett szellemekbe vetett hit táplálta a bányászközpontú mondákat. A mondaalkotó kísértetfajták az élők–holtak közötti felboríthatatlan szerepet erősítik. A kísértet-elképzelések mögött a halállal „felborult egyensúlynak”, az élők–holtak közötti „csereviszonynak”, egyensúly–helyreállítási törekvésnek egy olyan vonatkozása van, amely szerint az ezen a világon bűnt elkövetettnek haláluk után vezekelniük kell [25]. Gyakran az éjszaka közepén hirtelen álom– vagy látomásélményekben jelentek meg, mint a következő mondában:

A kifecsegett álom

Egykoron az öreg Bányász Imre az egyik tárnában álomra hajtotta fejét. Túlfűtött képzeletében egy zöldruhás bányász alak jelent meg hosszú szakállal. Mellé lerakva mécsesét kezdte el mesélni a bányász jövőjét. Beszélgetésük során megjósolta a bányász szerencsétlenségét az elkövetkezendő napokban.

Másnap ismét megjelent a furcsa szerzemény pont azon a helyen, azonban akkor már bányász külsőt öltve. Rémulten ébredt fel a bányász, hogy amit eddig álomnak hit, most már valóság.

A zöldruhás alak szavait nem tudta magában tartani, ezért elmondta másnak is, hogy mit látott a bányában. Meg volt rémulve, szívére vette a dolgot annyira, hogy három napig nem ment le a bányába.

Harmadnapra rá erőt vett magán, és leereszkedett a bányába, de sajnos akkor jött a baj, a mennyezetet tartó gerenda beszakadt és sódarabok omladozni kezdtek. Szerencséjére utolsó percben félreugrott a lezúduló törmeléktől, és úgy tartotta, hogy a furcsa szerzemény jelzés volt, hogy nem tudja elkerülni sorsát. – Benedek János, 71 éves.

A befejezetlen sorsú hallottak egy-egy konkrét helyhez, eseményhez kapcsolódva jelentek meg. Halotti áldozatukat tekintve voltak jóindulatú, valamint rosszindulatú bányászokat kísértő változataik. Céljuk mindazonáltal az élők–holtak

közötti kapcsolat felvétel és előrejelzés, mely sorsfordító szerepet töltött be a bányászok körében.

A babonás sóvágók úgy tartották, hogy a lenti világban megjelent alakok csakis a befejezetlen sorsú hallottak lehetnek. Olyanok, akik a bányában vesztették életüket és nem temethettek megszentelt földbe. Rengeteg ehhez hasonló tragédiát megélt a közösség, és mi mindig abban hittünk, hogy a meghaltak visszajárnak sorsukat kitölteni, üzeni másoknak, hogy ők legalább el tudják kerülni sorsukat, ezzel is nyugalomra lelve. – Benedek Klára, 68 éves.

A bányaszellemmel való találkozás minden emberben félelmet vált ki, hiszen az élők halálát megjósoló hiedelmek szerepét is betölti. Tovább éltetve a hitet a bányászok körében, miszerint az ember a látomás ellenére változtathat sorsán.

A fiatal bányásként sohasem hittem abban, hogy elhárító cselekménnyel elűzhető, eltüntethető a bányaszellem. Ezek a hiedelmek csak az őseink által kitalált dolgok. Szentül hitték, hogy elűző gesztusokkal, főleg bal kézzel el lehet hessegetni, vagy a rájuk mondott „Vigyen el a birgej!” szöveggel eltűnik a szellem a jóslattal együtt. – Kádár László, 71 éves.

A bányászat mindig is a varázslatos lények és a tárnák mélyén található kincsekről szóló mondák valóságos tárháza volt, melyben különleges szerepet játszott a jóhiszemű, segítő szellem, aki a bányászt megsegítette és a veszélyre figyelmeztette.

2.2 Ártó, büntető szellemű mondák

A sóvágók munkája egy különleges embert formált meg, aki nagyon sok tekintetben, de legfőképpen viselkedésben, szokásaiban és beszédmódjában más volt, mint a többi embertársai. A föld méhében végzett nehéz munka, az állandó sötétség, vagy talán csak az éppen pislákoló mécsesek varázslatos fénye, az örökös életveszély vallásossá tette a bányászt. Nem véletlen, hogy gyakran fordult a jó és a rossz szellemekhez is. A bányászok gondolkodásmódját jellemzi, hogy nagyon sokáig (a XVII –XVIII-XIX. századokban, sőt még gyakran a XX. században is) az

ördög mesterkedéseinek, bosszújának tekintették a baleseteket, melyek sajnos gyakran előfordultak [12, 67].

A múltból fennmaradt hiedelmekből kitűnik, hogy az ártó természetfeletti lényekbe vetett hit sokkal erősebben megmutatkozott. A bányászok által elmondott hiedelemmondák pont ezt tükrözik, hogy egyes helyzetekben megjelenő bányaszellem ártó szándékát mindig a tilalomszegő bányászok hirdették. Néhány negatív szerep betöltésére föltétlenül szükség volt, bizonyos egyéni szerencsétlenségek, feszültségek, válsághelyzetek magyarázatára–megoldására, noha a negatív szerepek elsőrendű és legfontosabb hordozója egy-egy közösség életében [2, 37].

A fikatív lények szerepe mindig is egyértelmű jel volt a közösség számára. A tilalmakat megszegők büntetése és fenyegetése olyan módon, hogy ellenségesen viselkedtek a bányászokkal, beomlasztották a bányát és ellopták a szerszámokat. Mi sem bizonyítja jobban, mint a következő monda:

A sómanók és a bányamester fia

Élt egykoron a község határában egy kapzsi bányamester, aki a sóbányákban naphosszat dolgozott. Egyszer azonban ágynak esett, így tizenkét esztendő fiát, Andrist küldte le a tárnába, hogy felügyeljen a rendre. Ő is apja példáját követve kapzsi módon viselkedett a bányában, mert a kősórá tett falatnyi kenyeret, szalonnát, ami a bányaszellemek eledele elkobozta.

Ezt látván nagyon megharagudott rá a bánya szelleme, ezért meg akarta leckéztetni a fiút azért, amit tett. Úgy is lett. A bánya mélyéből furcsa hang tört fel a felszínre, mintha bányások egyszerre véstek volna a bányában. Hirtelen mindenfelől surranó lépteket hallott, s a szellemek és a manók mind köré álltak. Ettől még jobban megrémült, és kérlelte a szellemeket, hogy kegyelmezzenek meg neki.

A szellemek megkegyelmeztek neki, és visszakísérték oda, ahonnan érkezett. Megállt egy sötömbnél, kivette a kenyeret, szalonnát a zsákjából, és visszatette a helyére. Így ezentúl mindig hagyott egy kis élelmet a bányaszellemeknek is. – Munkácsi István, 65 éves.

Az óriásokhoz hasonló eredetűek a törpék. A feltűnően kis termet éppoly alkalmas a mondaképzésre, mint a szokatlan magasság. A növésben elmaradt emberek rendszeren egészségtelen kinézésűek, bőrük barnás feketés, magukra keveset adnak, hajuk és szakálluk gondozatlan, ingerlékenyek és szeszélyesek, erőszakosak és makacsok, erejük termetükhöz képest módfelett feltűnő [27, 263]. Sok monda született a bányászok körében, miszerint bányaszerencsétlenséget okoznak, de a vele tiszteletlen bányasértő akár az életével is fizethet.

Sok bányaszellem ártó szándéka abban mutatkozik meg, hogy kővel dobálja a munkásokat, ezzel akadályozza a munkavégzést. De nem egyszer fordult elő, hogy vízzel árasztotta el a tárnát, eloltotta a mécseseket, sőt ellopta a csákányokat. Ennek ellenére bíztunk abban, hogy ezek a jelenségek a véletlen művei. – Munkácsi István, 65 éves.

Szigorúan büntették az ünnepnapokon dolgozókat. Előfordult olyan eset is, hogy a bányamanó kisegítette vagy megbüntette azt a bányászt vagy más embert, aki a bányában – megfélelvezve magáról – minden ok nélkül zajongott, fütyült, vagy illetlen tréfával, káromkodással megzavarta a csendet [26, 52]. Még ma is abban hisznek az aknaszlatinai bányászok, hogy tárnákban fütyülni, káromkodni nem szabad. Sőt a dalolás is tiltott, csakis különleges eseményeken megengedett.

Akik valaha találkoztak a bányamanóval, úgy írták le, mint a fehér szakállú öregembert, aki csoszogva jár. Ahány ember annyi változat. Mások púposnak, apró kis bőrruhás emberkének látták. De nem első esett, hogy hivatali tisztnek, vagy félig remetének látták. Azonban biztos, hogy ártó, büntető szellem volt. – Gerber Gizella, 64 éves.

Léteznek bányaszellemek, melyek általános jellemvonással rendelkeznek, és ezek mindegyik mondaszövegben megtalálhatóak. Vannak vonások, melyek nem mindegyikre jellemzőek, de több természetfeletti lény közös tulajdonsággal

rendelkezik. A közös vonásuk, hogy a nem emberi világhoz való tartozásukat szembenállással fejezik ki. Pont ez mutatkozik meg a megbüntetett csillás történetében:

A megbüntetett csillás

Egyszer volt, hol nem volt, valaha egy Víg Ferkó falubeli csillás, aki a Kunigunda bányában dolgozott naphosszat. Borbála nap éjjelén a bánya mélyéből terhelte felszínre csillékben a kitermelt sót. Több méteres szakaszon keresztül tolt ki a nehéz, nyikorgó csilléket a pakolóba. Miután elszállította az apró sót, irányt vett ismét a bányába.

Elégedettségét nem titkolta és fütyörészve haladt tovább végezni a munkáját. Már félúton járt, mikor a sín páron egy másik csillést vélt felfedezni vakító fénnel. Lelassított, és bizonytalanul tolt tovább a csilléket maga előtt egy-két métert. Értelmetlenül állt a helyzethez, hiszen biztos volt abban, hogy aznap ő egyedül kell kiszállítsa a sót. Mélyen a fehérlő fénybe nézet és mondta:

– Nem tudod, hogy ma éjjel egyedül végzem a munkát?

– Mégis csak dolgoztok és nem törődtök semmivel, megfeledkezve magadról ok nélkül fütyülsz és zajongsz ezen a napon? – válaszolt a bányaszellem.

Nem érkezett lehajolni a csillás, mire nagy robajt hallott, és összement a fejtés.
– Pintér Károly, 79 éves.

Előre jelzik a veszélyt. Különösen ünnepnap előtt (karácsony, húsvét, Borbála-nap) gyakori a megjelenésük [22]. A büntető lények többsége a napok megszemélyesítése, főleg azoké, amelyekre a munka tiltása vonatkozik. Úgy tartották, hogy az ünnepnapok mellett a hétvégék is tiltott napok. Ritkán egy-egy bányász lemerészkedett ezeken a napokon sót vágni, de a legtöbbször megvolt a következménye.

Amikor gyerekek voltunk mindig avval ijesztettek, hogy ne játszunk hétvégén a bánya területén. Sokszor nem hallgattunk az idős bányászokra, mert

gyerekekként nem hittünk ezekben a dolgokban. Csak azután értettem meg igazán nagyapám babonásságát, mikor egy hétvégi napon kiszöktünk játszani a bánya tiltott területére, s egy kis idő múlva nagy moraj hallatszott a mélyből. Abban a pillanatban tudtam, hogy a bányászok szava egytől–egyig igaz. – Vizáver Gizella, 68 éves.

Bármennyire is tréfálkozzunk rajta, nyilvánvalóan tudott dolog, hogy némely bányákban bizonyosan előfordulnak bányamanók: közülük egyesek semmiféle károkat nem okoznak a bányászoknak, hanem csak bolyognak az aknában, és bár semmi munkát nem végeznek, mégis úgy tűnik, mintha szüntelenül foglalatoskodnának valamivel: néha a telérek vájásával, néha annak, amit kibányásztak, a szállítóedényekbe való hordásával, néha az emelőgép forgatásával, néha pedig a munkások bosszantásával [3, 51]. Azonban egyes ártó szellemeknél az ellenségeskedés sokkal erőteljesebben mutatkozott meg, hiszen a bányát sajátjuknak tekintették, és azokban nem tűrtek meg akárkit. A következő monda is ezt bizonyítja:

A Bányarémm

Egyszer a tárna mélyén lakott egy Bányarémm, aki a legváratlanabb helyeken károkat okozott. Váratlan pillanatban meglazította a falakat, omlásokat okozott, ezért sok bányász nem mert leereszkedni a bányába. A bányászok hiába tanakodtak, hogy mit tegyenek a Bányarémm ellen, nem sokat tudtak kisütni.

Egy napon aztán egy ifjú legény eléjük állt, hogy egymaga ereszkedik le a tárnába, és győzi le a szörnyeteget. Az emberek óva intették, de ő hajthatatlan volt. Éjjél körül leereszkedett a bánya tizenkettedik szintjére, ahol a Bányarémm félelmetes látványa tárult elé. A szörny sötömbnek vélte a legényt, megállt mellette, és közvetlen közelében kirántotta kését, és leszúrta a szörnyeteget.

Kis idő múlva a többi bányász leszállt a mélybe, hogy kötéllel felhúzzák a felső szintre. Hálájuk jeléül sóból kifaragták a bátor ifjú szobrát, aki rátermettségeinek köszönhetően legyőzte a szörnyeteget. – Trájszta Béla, 68 éves.

A bányaszellemek alakja a hiedelemszövegekben ritkán szerepel nagybetűvel, ezzel ellentétben a Bányarém igen, mely valamiféle identitást kölcsönöz a természetfeletti lénynek. Sokszor a szellem megnevezése asszociál az alakjára. S ebből adódóan rajzolódik ki a róluk alkotott kép, azonban a szomszédos Máramarosszigeten pont az ellenkezője. A máramarosi Bányarém hosszú bajuszú kis ember, bő gatyában, fején bányászsipkával [31].

A községben kicsitől-nagyig mindenki hallott egy-egy valamit a Bányarémről. Sokak szerint eltér a hagyományos kicsi termetű manóktól. Magassága körülbelül olyan, mint az emberé. Legtöbbször éjfél körül jelenik meg a bányában, és zaklatja a munkásokat. – Jaros Veronika, 76 éves.

A 12 számnak szakrális jellege a mondában megjelenik: „...az év teljességét jelentette a 12 hónap, Izráel népének teljességét a 12 törzs fejezte ki. Az utóbbival kapcsolatos az, hogy Jézusnak 12 tanítványa volt [33]. De a 12 a népköltészeti alkotásokban is gyakran előforduló bűvös szám, amely gyakran utal az áldozatra, áldozatvállalásra, ahogyan itt is. Még egy népmesei motívum jelenik itt meg, az, hogy a rém pontban éjfélkor jelenik meg. A legsötétebb órában, ami után már csak jobb jöhet, a fény, a megváltás. A mondában mégis nagyrészt racionális marad a világnézet és ilyen a megoldása is [6, 52].

S voltaképpen eme misztikum, mely meghatározza a földalatti lények világát, mint „A föld mélyén meghúzódó örök egyformaság, melyben nem lehet megkülönböztetni a nappalt az éjszakától, a nagy csönd és hallgatás, a munka veszélyessége, az elemekkel vívott folytonos kemény harc és örökös egymásrautaltság – különösen ott, ahol a foglalkozás apáról fiúra szállt, – egy különös embert formált ki már évszázadok óta, ki élet –és beszédmódjában, nemkülönben szokásaiban és viseletében mindig elütött embertársaitól... A földalatti munka sajátossága s a sötétség misztikuma mindig magába mélyedővé tették a bányászt, ki az örökös életveszélyben szívesen fordult Istenhez, népesítette

be környezetét jó és rossz szellemekkel, kik munkáját hol segítették, hol véle együtt megsemmisítették” [9, 187].

2.3. Segítő, ártó, büntető bányaszellemű mondák

A község bányásközpontú hiedelemkörét különböző eredetű alkotóelemek alkotják, melyek nem egyazon lény sajátosságait hordozzák. Minden természetfeletti lény a helyi hiedelemmondákban különleges helyet foglal el. Annyi monda és hagyomány tükrözi a bányaszellemek sokaságát, melyről oly biztos rajzot lehet adni, mint akár valamely ma is élő igazi népnek. Az eddig feltárt hiedelemszövegek vallomása szerint a bányaszellemek vagy segítették és figyelmeztették a bányászokat, vagy megbüntették és tréfálták őket, esetleg rosszindulatúak voltak és ártottak nekik [2, 147].

Az aknaszlatinai bányászok képzeletében másképp rajzolódnak ki eme lények alakjai, mivel ahogy a segítő szellem, úgy az ártó szellem is megtalálható a mondákban. Nagyon szórványosan, de találkozhatunk olyan lényekkel is, melyek együttesen alkotnak közös csoportot. A jó és rossz cselekedeteik között vékony a határ.

Rendesen hosszú ősz szakálla van, vörös vagy zöld bányászsipkát és nadrágot hord, de mindig ellenkező színnel; egyik kezében bányázmécs, a másikban csákány. Aki fütyül, éretlenül tréfálkozik, káromkodik a bányában, azt meghajigálja, megkergeti, megveri, elhurcolja, megfojtja, vedrét kiönti, lámpáját eloltja, szerszámaint hasznavehetetlenné teszi, ércfallérét elsüllyeszti sőt, ha nagyobb sértést, bántalmat követek el ellene, a bányát vízzel elárasztja, a tárnákat beomlasztja. A szorgalmas, józan és a szokásokat tisztelő bányászokkal szemben azonban jóindulatú: olajat tölt kiégett mécsesükbe, segít nekik dolgozni, éjjel a részükön tovább dolgozik, az igazságtalan felügyelőket megbünteti, sivító sóhajalomlásra vagy vízömlésre figyelmeztet, hopp-hopp – kiáltásokkal utat mutat a menekülőknél, az eltemetetteknek segítségükre siet [27, 265].

Jó szándékú volt alapvetően, mert a jó bányászokat kisegítette. Sokszor igazságot szolgáltatott, azonban nem jelentette azt, hogy egyben nem volt büntető szellem. Az évtizedek alatt segítő és ártó tulajdonságát mindenki ismerte. S talán ezért is volt annyira nehéz megkülönböztetni a jót a rossztól. – Gurka Olga, 72 éves.

Más erdélyi folklórszövegek is arról szólnak, hogy a meggazdagodás feltétele a bányaszellemnek tett gesztus, segítség, a neki adott/hátrahagyott étel, továbbá bizonyos feltételek betartása. Egy máramarosi és egy abrudbányai történet egyaránt arról szól, hogy a bányaszellem a mécsesükbe onnan ki nem fogyó olajat töltve segíti a bányászokat [17, 351].

A mécsesbe töltött olaj

Egyszer két testvér Sváb Rezső és Sándor leszállt a József-akna legsötétebb zugába, de búsan vették észre, hogy mécsesükben kevés az olaj. Nem tudták eldönteni, hogy mihez kezdjenek. Ekkor váratlanul megjelent a bányamanó fényesen ragyogó lámpával a kezében megtöltötte olajjal a két bányász mécsesét. De rájuk parancsolt: el ne árulják senkinek, hogy ő segített. Ennek áráként az olaj ezután éveken át tovább égett a két bányász mécsesében.

Egyszer azonban, évek múltán a két bányász egy vasárnap társaival együtt a kocsmában mulatott, részegségében kifecsegte találkozását a bányamanóval. Mikor másnap le akartak szállni az aknába, észrevették, hogy üres lett a mécsesük. Ezentúl mindennap olajat kellett vásárolniuk és önteniük a mécseseikbe. – Sztán Tibor, 69 éves.

A viselkedésük mellett külsőjükben is eltérés mutatkozott, ugyanis mécses helyet bottal járták a tárnákat. Egyesek sánták, félreálló orrúak. Jóindulatúak, hívó szóval felidézhetőek voltak a földből, azonban egyes esetekben, kincsásáskor a legfőbb kritérium a hallgatás volt. A megajándékozott ember köteles volt hallgatni róla, mert ha megszegte a szerencséjével játszott, de ennél súlyosabb következményekre is számíthatott.

A tárnában lakozó szellemekkel nem volt ajánlatos találkozni az idősek szerint. Úgy tartották, hogy a szellemek tettei kiszámíthatatlanok, és jobb elkerülni őket. Sok történet szól arról, hogy mennyi sok bányaszellem létezett Aknaszlatinán, de ezek közül a vadleány alakja a legfélelmetesebb. – Kutassi Sándor, 75 éves.

A község néphite kevés erdei szellem alakját őrizte meg, melyek a máramarosi bányászok hiedelemvilágában évszázadokig jelen voltak. Eme lények különböző alakot öltve bukkantak fel a tárnákban, azonban több bányász mondájából kirajzolódik, hogy a természet jegyeit hordozták. Növényies, állatias külsőjükről lehetett megkülönböztetni a többi természetfeletti lénytől.

Az ember a bányák kincsével szelídítette őket magához. Támadó jellegűek voltak az ember irányába birodalmuk megvédése miatt. Megsértés esetén kiengesztelő gesztusokkal lehetett megközelíteni őket [12, 93]. A vadleány néven ismert erdei lény az erdő és bányák lakója egyaránt. Egyes mondákban időjós-ként tűnik fel, emellett a bányászok elcsábításával foglalkozik. Helyi adatok szerint a magyar–román teleülésről származik, mivel mindkét hiedelemvilágban az embereket ijesztgető, nagy termetű, visszataszító lény [26, 24]. Támadó, egyben segítő szerepét mi sem bizonyítja, mint a következő monda:

Vadleány

Valahol a Tisza folyó mentén létezett egy község, bányász lakta település volt, melynek központjában egy hatalmas tölgyfa állt. Az erdős részen lévő százéves tölgyfa odvában élt a vadleány, aki figyelemmel kísérte, hogy miként lépik be az újonnan épülő bányatornyok az ő környékét. S elhatározta, hogy egy nap megfigyeli hogyan is dolgoznak a sóvágók.

Egy vasárnapi reggelen álmát hirtelen megzavarták a szűnhetetlenül hangos kopogások, melyek a bánya mélyéből törtek a felszínre, és percről- percre gyakoribbá váltak a tompa ütések. Úgy döntött, hogy kideríti mi lehet a hangos zaj forrása, hiszen akkoriban nagyon sok sóvágó egyre többet dolgozat szabálytalanul, és engedetlenségüknek megvolt többször az ára.

Leereszkedve a bánya egyik alagútjáratán észrevett egy pislákoló fényt. A halvány fényben kirajzolódott egy emberi alak, aki szorgosan aprította a sötömböket:

– Megnézem közelebbről magamnak ezt a szerzeményt- mondta magában a vadleányt.

Közelebb lépve eloltotta a bányász lámpáját és várt. Újra neszeket hallott, mégpedig maga előtt. Hirtelen a hang irányába kapott és érezte, hogy valamit megragad. A sötétségben csak egy remegő hang szólalt meg:

– Szólj, mit kívánsz cserébe a nyugalmadért?

– Hagyd el a bányát! Engedély nélkül dolgozol vasárnap a bányámban – parancsolta a Vadleány.

– A bányászok naphosszat dolgoznak azért, ami őket megilleti. A bánya az egyszerű emberé – mondta Zsidó Öcsi, aki a bányászok között a legfősvényebb volt.

Haragját próbálta visszafojtani, bentről viszont ijesztő moraj, süvítő hang tört ki. Rettenetes mennydörgés járta be a bányát, remegni kezdtek a falak. Szempillantás alatt sósíkka beszakadt előtte.

Éjfél környékén sikerült a sötömböket eltorlaszolni, és épp egészségben a bányászt kimenekíteni. Nagy megdöbbenésükre a Vadleány hült helyét találták és azon a helyen egy sóvirág állt. Azóta a bányászok körében szabállyá vált, hogy hétvégén tilos a bányászás. – Körössy Sándor, 73 éves.

Tudjuk, hogy a kincskeresés egész babonás tudománnyá nőtte ki magát. De vannak minden vidéken határozott helyek, hol a nép sok kincset hisznek elrejtve [29, 28]. Ezért is a vadleány a község épületeit, főleg bányáit fennhatósága alatt tartotta az ásványi kincsekkel együtt. A magyar néphit gyér számú rájuk vonatkozó adata szerint különböznek mind nemükben, mind elnevezésükben, mind jellemvonásaikban. Magatartása szintén ambivalens az emberek irányába: hiedelemmondái szerint bosszút állhat az őt bosszantókon, de az emberek maguk közé csalogatják, „elfogása” után házhoz szelídítik, tejet, ruhát adnak neki, csizmát tesznek ki, amit felhúz meztelen lábára [25].

Dédnagyamám babonás emberként hit ezekben az erdei lényekben. Voltak, akik kinevették szokásai miatt, de ő éjjél környékén az ajtó elé egy kancsó meleg tejet helyezett el a lénynek, hogy elnyerje a bizalmát. – Takár Erzsébet, 85 éves.

A bánya környékén élő nagynéném pedig szentül hitte, hogy pontban 12 órakor a vadleány kibújik a fa odvából, hogy megnézze kincseit a bányában. Halkan, feltűnésmentesen mászott be a tárnákba, de ha valaki meglátta őt a hallgatásért cserébe szerencsét ígért. Előfordult, hogy a bányászokat időjóslással segítette. – Kemény Mária, 65 éves.

Az erdő zaja és árnya sok kigondolt emberi alakot és szokást talált ki az erdőkbe húzódó alakokról. Sokszor ezeket a szokásokat évszázadokon keresztül fenntartották a népi hitvilágban.

2.4. Mondák a bányaszellemnek hitt állatokról

A helyi hiedelemkörök különböző eredetű alkotóelemekből tevődnek össze, melyek legtöbbször nem egyazon természetfeletti lény sajátosságaira vonatkoznak. Léteznek általános jellemvonással rendelkező lények, melyek sajátosságaiként megjelenhetnek egy-egy község hiedelemszövegében. Rengeteg szellemlény betöltheti a szerepét: óriásszerű, törpeszerű, sőt állati alakban megjelenő lények. Ennek ellenére közös vonásoknak lehet tekinteni a nem emberi, természetfölötti világhoz való tartozást, mely az emberrel való szembenállást mutatja meg. Ilyen a metamorfózis képessége: állattá változás, láthatatlanná válás, hirtelen megjelenés, váratlan eltűnés, a repülés és a tüzes alakban, fényjelenség formájában való megjelenés [7, 100]. E „fantáziaképek” a helyi hiedelemkört alkotó folklórszövegekben a bányászokat figyelmeztető természetfeletti lényekről szóló hiedelemmondák kialakulásához vezettek.

A néphitben ma is élő ember –és természetfeletti lények vagy közülünk való, de különös képességű emberek, vagy élőknek hitt ember alakok, de vannak

közöttük csodás állatok és túlvilági, szellemi lények állatok [27, 257]. A narratív típus jellemzőit tekintve a természetfeletti lény az akna mélyén dolgozó bányászokat figyelmeztette leselkedő veszélyre, esetleg a közelgő bányaomlásra. Ezen a vidéken a bányaszellem jelenléte baljós előjelnek számított. Sokszor különös kutyaugatásra vagy macskanyávogásra hasonlító hangokkal segítették a jeladást.

A község bányáiban a legtöbbször az egér és patkány megjelenése volt jeladó. Visszaemlékezéseim szerint baljós előjelnek számított már ezelőtt több évtizeddel is. A bányák mélyében rengeteg rágcsáló lakott, melyek ételt kerestek. Legtöbbször a munkások becsomagolt ebédjét lopták el, ezért irtották nagy számban. Az idősök mindig mondták, hogy nem szabad elkergetni őket, mert az egyedüli lények, akik segíteni fognak a bajban. S akkor kezdtünk hinni az egészben, amikor egyszer cincogással jelezték a bányaomlást. – Mokán Péter, 72 éves.

A bányajelző állat

Egyik nap a bányászok az egyik vágatban dolgoztak, és közben várták a másik vágár csapatot. A fejtésre délután háromra érkeztek meg a vágárok. A segédvágár Janó és a csillós Károly kimenni készült a sóval megrakott csillával. S észrevették, hogy a sófal mögötti rész repedezik és recsegnek a deszkák. Így ahogy beszélgetnek miként lehetne megjavítani a folyosót, egyszer csak visító patkányok raja rohant el mellettük. Az egyik vágár mondta:

– Nos, ez nem jelent jót! Valami baj fog történni.

Ennyibe maradt a dolog a két vágár között, és igyekeztek minél hamarabb befejezni a javítást, mikor a munkaidő közepe felé a patkányok ismét felfelé menekültek. A vágár ismét megszólalt:

– Szóljunk a munkásoknak, hogy valami baj fog történni a bányában!

Körülbelül 10 méterre nagy recsegés-ropogás támadt és lassan hullani kezdett a só. A bányászok azonban szerencsésen megmenekültek, és azóta úgy tartják,

hogy a patkányok cincogással jelezték a szerencsétlenséget. – Mokán Péter, 72 éves.

A bányászok szerint a patkányok és az egerek a legjobb veszélyjelzők, megérzik a közeledő bajt és menekülésükkel figyelmeztetnek, ezért ezeket az állatokat nagy tiszteletben tartották [10, 54]. Gyakran a bányába betévedt macska, kutya, sőt a csillehúzásra alkalmazott lovak is vészjelzőek voltak.

Úgy tartották, hogy vészjelző állatok a bányák kincseit vigyázzák, és veszély esetén jelzést adnak a bányászoknak is. Először hangot kiadva jeleznek a munkásoknak, hogy azok felkészüljenek az esetleges omlásra, és csak azután következett az állatok menekülése a felszínre. Tömegesen jelentek meg ilyenkor a tárnákban, ami a veszély súlyosságát jelentette. – Trájszta Béla, 68 éves.

A kincsre vonatkozó változatos szöveghagyományban viszonylag kis helyet kap a kincsőrző szellemek heterogén anyaga, amely a magyarság egész területén ismert volt valamilyen formában [24, 185]. Számtalan monda szól a bányaszellemek különféle alakban való megjelenéséről, és nem egyedi eset a helyiek körében ismert ló vészjelzése.

A bányászok hűséges állata mindig is ló volt, hiszen együtt küszködtek a csillék szállításánál. Kezdetben azt hitték, hogy a ló a megterhelő munka miatt nyerít fel néha, azonban többször előfordult, hogy ok nélkül tette ezt. És felmerült a kérdés, hogy mit akar valójában jelezni? Erre nagyapáink kapták meg legelőször a választ, mikor több méterre tőlük beomlott a tárna. Attól a pillanattól kezdve nem volt kérdés, hogy a rágcsálók mellett a lovak is vészjelző állatok. – Sroff Antal, 70 éves.

A bányaszerencsétlenséget jelezték a lovak

Egy este két telepés bányász ment a bányához dolgozni, mint mindig a légakna mellett mentek el, egyszerre nagy dobogás támadt mögöttük. Óvatosan hátrafordultak megnézni mi is okozza a hangos morajt, mely szüntelenül zavaró

volt. Nagy meglepetésükre a légakna irányából zabolátlan lovak nyargaltak a felszín irányába, életükben most láttak ilyent először:

– Odanézz! Zabolátlan lovak közelednek felénk – mondja rémülten Jenő.

– Szerencsétlenség fog bekövetkezni – válaszol remegő hangon Babonás Béla.

Nézik a bányászok és nem hisznek a szemüknek. Ahogy a dobogások közeledtek, egyre hátráltak. S biztosak voltak abban, hogy mielőbb figyelmeztetni kell a többieket.

Elkezdtek rohanni egészen az aknáig, figyelmeztették társaikat, vigyázzanak, mert a fejetlen ló nagyon rosszat jelent az öreg bányászok szerint. Remegve ment le a két bányász később a bányába, a munkahelyen nagyon óvatosan dolgoztak. Aznap semmi sem történt. Másnap, amikor újra a munkahelyre értek és elkezdtek dolgozni, a fal megrepedt és víz öntötte el a bányát. – Sroff Antal, 70 éves.

Valamilyen sajátos ember– vagy állatalak: fejetlen barát, állatlan ló, csontváz, koponya, kocsi (ló és utas nélkül), magától guruló kocsikerék formában. Jellemző rájuk az alakváltozás képessége, nagyságuk változtatása, a láthatatlanság, hirtelen eltűnés–megjelenés, gyakran a repülés; a földi tér és idő törvényei nem érvényesek rájuk. A néphit szokásos „természetfölötti” időpontjaiban, időszakában jelennek meg: éjjel, éjfélkor, ritkábban délben, karácsony éjszakáján, Luca–karácsony közt vagy a karácsonyi tizenkettedben [25].

Sokszor az éjszaka közepén lehetett hallani a hangjukat, mintha valamit mondani szerettek volna. Egyesek szerint voltak esetek, amikor előre érezte a jószág a vesztét, és aznap megmakacsolta magát, ezért nem ment le a tárnába. Előfordult olyan is, hogy azon a reggelen semmit sem evett az életerős ló, ezzel is próbálta visszatartani gazdáját. A legtöbb esetben a ló csak a bányában jelzett olyan erős hangot kiadva, hogy beleremegett a bánya. S talán ez mentette meg a bányászászok életét. – Sztán Tibor, 69 éves.

Mindezekből a példákból és elbeszélésekből kitűnik, hogy a bányásznép hitében a természetfeletti lények mindig más-más alakot öltenek. Néha jóhiszemű, szánakozó lelkűek, valamilyen módon figyelmeztetik a bányászokat a bajra.

Máskor a hitszegőket nem hagyják büntetlenül. S voltaképpen eme természetfeletti lények alkotják a község hiedelemkörét, mely évszázados bányásmúltra tekint vissza.

BEFEJEZÉS

Kárpát-medence délnyugati részén elterülő bányászközség gazdag és színes szövegfolklórral rendelkezik. A településen fennmaradt folklórhagyományok évszázados értékkel bírnak, melyek betekintést engednek a bányászok életvitelébe és hitvilágába. Ezáltal azonosságot adva a község számára.

Az ember sok új dolgot ismerhet meg a bányászközpontú folklórhagyományokon keresztül, hiszen betekintést nyer a megőrzött értékek sokszínűségébe. Így a gyűjtőmunkám során a számos irányított beszélgetésnek köszönhetően 10 bányászattal kapcsolatos mondát sikerült feltárnom, melyek nemcsak műfajukban és tematikájukban szerteágazóak, hanem nyelvtani szempontból is változatos képet alkotnak.

Az adatközlői információk mellett, bőséges szakirodalom állt rendelkezésemre kutatási témámmal kapcsolatban. Különböző szempontok szerint vizsgálták a szakírók a folklórműfajokat, és azon belül a bányászattal kapcsolatos mondákat. A munkám során csoportosítottam a mondákkal kapcsolatos ismeretanyagot a bányaszellemek sajátosságai alapján, hiszen a helyi eredetű mondákban előfordulnak segítő, ártó és bányaszellemnek hit állatok alakjai. Ezek a természetfeletti lények a mondákban különböző formában, testi adottságokkal vannak felruházva, mégis a folklórszövegek központi szereplői, akik az emberi képzelet szüleményei. Életüknek legnevezetesebb eseményeit is a képzeletvilág varázslatos és babonás szokásaival fűzték egybe, melyekben máig hisznek. S ezeket a szokásokat és babonákat az adatközlőimre hivatkozva szívesen beleépítettem egyes mondáknál, hiszen náluk szebben nem tudnám megfogalmazni a bányaszellemekről alkotott hagyományokat. Ezek a mondatok tele vannak a hozzáértő bányászok bölcsességével, amit érdemes átörökíteni a következő generáció számára.

Elengedhetetlen, hogy ismerjük felmenőink szokásait, hagyományait, és ezeket átadjuk utódainknak is. Vannak, akik azt állítják, hogy fölösleges

ragaszkodni a régihez, de még mindig többen vannak, akik tudatosan vagy ösztönösen őrzik ezeket az örökölt értékeket. Hisz a hagyományőrzés sokkal mélyebb helyről fakad, mint azt gondolnánk. A hagyományőrzés a neveletésből fakad. Bárhogyan is őrizzük a hagyományainkat, az mindenképp jó, mert megismerünk dolgokat, melyek az életünk részévé válnak, és talán eljutunk odáig is, hogy beépül életszemléletünkbe. A hagyományok megőrzése sokat jelent egy község életében, hisz betekintést enged a bányászok életvitelébe, mindezen túl rálátást ad az elmúlt korok különböző természetfeletti lényébe vetett hitbe. Eme hagyományok nagy jelentőséggel bírnak, hiszen ezektől lettünk azok, akik ma vagyunk.

A feltárt folklórműfajok, vagyis mondák alátámasztják kutatásom célját, hogy ezek a folklórszövegek szájhagyomány útján terjedtek a bányászok körében. S ezek a népszokások és néphagyományok részeként a szövegfolklór elemei a népmondák, melyek értékrend kialakító erővel bírtak és bírnak Aknaszlatinán. Igyekeztem a lehető legátfogóbb módon feltárni és elemezni a bányászatközpontú folklórműfajokat. Ebből fakadóan bizonyítottá vált, hogy most is fontos feladat feltárni, lejegyezni, értelmezni a község szöveghagyományait, hiszen ezek további rálátást és ismeretet adnak a következő nemzedék számára.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

1. Balázs Géza. Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése. – Budapest: Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, 2007. – 78.o.
2. Bihari Anna. Magyar hiedelemmonda katalógus. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 6. – Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1980.
3. Bircher Erzsébet –Tóth Péter. A démonokról, amelyek némely bányákban tartózkodnak. // Palócföld, 26. évf., 1990. – 50–55.o.
4. Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 251.o.
5. Budaváriné Béres Erzsébet – Kelecsényi László Zoltán. Szövegértés – szövegalkotás. Szövegtípusok. – Budapest: Corvina Kiadó, 1999. – 32–33.o.
6. Csuka Emőke. Lizanec Péter a kárpátaljai magyar népmesék összeállítója és szerkesztője. A Lizanec Péter szerkesztésében megjelent kárpátaljai népmesegyűjtemények bányászmondáinak sajátosságai // Ювелірний збірник на честь 90-річчя від дня народження професора Петра Лизанця. – Ужгород, 2020. – 49–56.ст.
7. Dömötör Tekla. A magyar nép hiedelemvilága. – Budapest: Corvina, 1981.
8. Dömötör Tekla. A monda. // A magyar folklór. Szerk.: Ortutay Gyula. – Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1979. – 259 – 282.o.
9. Faller Jenő. Adatok a magyar bányász hitéletéhez. // Ethnográfia-Népelet, 69. évf., 1958.
10. Hála József – Landgraf Ildikó. Magyarországi bányászmondák. – Rudabánya, 2001.
11. Jung Károly. Bányadémon és Bergmandl. Ismeretlen fel- és délvidéki adatok a bányaszellemek kérdéséhez. // Néprajzi Látóhatár, 7. évf., 1998. – 80 – 83.o.
12. Kovách Sándor. A sóbányák tragédiája. – Gödöllő, 2013.
13. Kovách Sándor. Verejtékből fakadó sóvirágok. – Gödöllő, 2000.

14. L. Juhász Ilona. A permonyík. A bányaszellem és bányamanó egy gömöri bányásztelepülés, Rudna hiedelemvilágában. // Fórum Társadalomtudományi Szemle, 4. évf., 2002. – 127–142.o.
15. Lukács Károly – Lukács János. Aknaszlatina – a só, a víz és a levegő kincsestára. – 1999. – 2–5.o.
16. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.– 127–128.o.
17. Magyar Zoltán. A bányaszellem alakja az erdélyi folklórban. // BTK Néprajztudományi Intézet, 2020.
18. Magyar Zoltán. A magyar történeti mondák katalógusa. Típus – és motívumindex I–XI. – Budapest: Kairosz Kiadó, 2018.
19. Magyar Zoltán. Erdélyi népmondák I–II. – Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2011.
20. Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. – Máramaros-Sziget, 1900. – 49–51.o.
21. Molnár Ferenc – Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. – Beregszász, 2005. – 84–85.o.
22. Nagy Ilona. Bányaszellem. // Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet. Főszerk.: Ortutay Gyula. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.
23. Papp Ágnes Klára. Mesei tulajdonnevek. // Névtani Értesítő, 13 évf., 1995. –31–42.o.
24. Pócs Éva. Hiedelemszövegek. – Budapest: Balassi Kiadó, 2012.
25. Pócs Éva. Népszokások, néphit, népi vallásosság. // Magyar Néprajz. VII. kötet. Főszerk.: Dömötör Tekla. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. – 527–692.o.
26. Popovics György. A munka öröme (Egy sóbányász feljegyzései). – 1951.
27. Szendrey Zsigmond. A nép élő hitvilága. // Ethnographia, 49. évf., 1980. – 257–273.o.

28. Versényi György. A bányarémről. // Ethnographia, 1. évf., 1890. – 335–345.o.
29. Versényi György. Bányák, bányászok, hagyományok. Válogatott tanulmányok és költemények. – Rudabánya: Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2011.
30. Wenczel Gusztáv. Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez. – Pest, 1857. – 159.o.

31. Bokor József. Bányarémm. // <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/b-26DA/banyarem-2C66/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXBpa29ub2tfMiJdfSwgInF1ZXJ5IjogImJcdTAwZTFueWFyXHUwMGU5bSJ9>
32. Nagy Ilona. Eredetmagyarázó monda. // <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/e-e-724A7/eredetmagyarazo-monda-aitiologikus-monda-termeszetmagyarazo-monda-725B3/>
33. SzL. Számszimbolika. // <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztien-bibliai-lexikon-C97B2/s-sz-CA54E/szamszimbolika-CA637/>